

Loki uskontohistoriallisen tutkimuksen kohteena

Karolina Kouvola
Helsingin yliopisto

Artikkelissani tarkastelen 1900-luvulla tehtyä tutkimusta Lokista, joka on viikinkiajan skandinaavian mytologinen hahmo. Keskityn Axel Olrikin, Hilding Celanderin, Jan de Vriesin, Georges Dumézilin sekä Anna Birgitta Roothin teorioihin kyseisestä hahmosta. Nämä teoriat kattavat noin viidenkymmenen vuoden ajanjakson, jonka aikana tutkimukseen vaikuttavat yleiset kulttuurintutkimuksen teoriat muuttuivat ja muokkasivat osaltaan viikinkiaikaisen mytologian tutkimusta.

Varhaisskandinaavisen mytologian tutkimuksessa tutkijat käyttävät lähteinään viikinkiaikaisia sekä keskiaikaisia kirjallisia aineistoja ja joiltain osin myös myöhemmin kerättyä kansanperinnettä, kuten kansansatuja ja sanontoja. Tärkeimmät keskiaikaiset lähdeaineistot koostuvat saagakirjallisuudesta sekä Edda-runoudesta. Lähdeaineiston ollessa hyvin rajattu nousee tutkijan käyttämä teoreettinen viitekehys olennaiseen asemaan teorian muodostuksessa.

Loki – kulttuuriheeros ja myyttinen trickster-hahmo

Artikkelini käsittelee uskontohistorian tutkimusta käyttäen esimerkkinä varhaisskandinaavisen Lokin tutkimusta 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmeninä. Loki on varhaisskandinaavissa kirjallisuudessa ja runoudessa esiintyvä miespuolinen hahmo, joka toimii usein häneen kohdistettujen odotusten vastaisesti. Kertomuksissa hän esiintyy ongelmien alkuunpanijana äkkinäisen luonteenlaatunsa takia, mutta hän pyrkii yleensä korjaamaan tekemänsä virheet tavalla tai toisella. Keski-ikäisten lähteiden mukaan maailmanlopun, Ragnarökin, koittaessa hän taistelee jättiläisten rinnalla jumalia vastaan siitä huolimatta, että osassa varhaisia lähteitä hänet mainitaan keskeisimmän jumalan Óðinnin veriveljeksi. Tämä ristiriita on askarruttanut tutkijoita, sillä se tekee hahmosta rikkonaisen eivätkä hahmon sisäiset piirteet muodosta loogista kokonaisuutta.

Olen rajannut aineistoni käsittämään viisi Lokia käsittelevää teoriaa, jotka ovat esittäneet Axel Olrik, Hilding Celander, Jan de Vries, Georges Dumézil sekä Anna Birgitta Rooth. Ajallisesti nämä tutkijat muodostavat viidenkymmenen vuoden tutkimustradition 1910-luvulta 1960-luvulle. 1960-luvun jälkeen kesti lähes neljäkymmentä vuotta ennen kuin Lokista julkaistiin jälleen uusi kattava tutkimus. Esittelemäni tutkijat edustavat uskontofenomenologista suuntausta, joka laajan määritelmän mukaisesti keskittyy tutkimaan uskonnollista ilmiötä vertailevalla, systemaattisella ja historiallisella lähestymistavalla.

Artikkelissani tarkastelen sitä, miten käsitys Lokista skandinaavisena trickster-hahmona muodostui teorioiden kehittymisen myötä tutkijoiden perustaessa teoriansa aikaisempien tutkijoiden teorioiden pohjalta. Samalla artikkeli esittelee sitä, miten lähtökohtaisesti niukasta aineistosta voidaan muodostaa erilaisia teorioita ja miten uskontohistoriallinen tutkimustyö käytännössä tapahtuu.

Sanakirjamääritelmän mukaan trickster on myyttinen hahmo, jonka kautta on kyseenalaistettu yhteisössä vallitsevat normit. Tricksterin toimet saattavat vaikuttaa naurettavilta, etenkin jos hän esiintyy eläimen hahmossa, kuten useiden kulttuurien tricksterit tekevät. Tricksterit saattavat myös toimia kulttuuriheeroksen toimialueella ja välittää merkittäviä esineitä tai taitoja ihmiskunnalle – usein ilman muiden jumalhahmojen hyväksyntää. (Sullivan 2005, 9350.)

Maantieteellis-historiallinen metodi Lokin tutkimuksessa

Axel Olrik (1864–1917) esitti teoriansa Lokista artikkelissaan *Myterne om Loki* vuonna 1907 käyttäen metodinaan maantieteellis-historiallista tutkimusmenetelmää. Maantieteellis-historiallisen metodin merkittävimpinä kehittäjinä toimivat Julius Krohn, ja hänen ennenaikaisen kuolemansa jälkeen hänen poikansa Kaarle Krohn. Metodi perustuu ajatukseen kulttuuristen vaikutteiden siirtymisestä alueelta toiselle diffuusioteorian mukaisesti esimerkiksi siten, että tietyllä alueella syntynyt kansansatu leviää ympäröiviin kulttuureihin laajenevien renkaiden mukaisesti kuten putoava pisara synnyttää veteen tasaisesti laajenevia renkaita.

Diffuusioteorialla pyritään selittämään samankaltaisten kansansatujen ja myyttien ilmenemistä eri puolilla maailmaa, tavoitteena on löytää mahdollisimman alkuperäinen muoto. (Krohn 1971, 59.) Maantieteellis-historiallisen metodin kantavana ajatuksena on, että kukin kansansatu tai kansanruno on voinut syntyä vain kerran ihmiskunnan historiassa. Näin ollen saavuttuaan uudelle alueelle kansansatu on muokkaantunut kyseisellä alueella esiintyvien perinteiden mukaiseksi säilyttäen silti alkuperäisen ytimensä. Tulkinnan tavoitteena ei ole saavuttaa esteettisesti kaunista lopputulosta, vaan loogisesti ja rakenteellisesti mahdollisimman ”alkuperäinen” versio kansanrunosta tai kansansadusta. (Niemi 1929, 22–23.)

Selvittäessään Lokista kertovien myyttien ja tarinoiden alkuperää ja ajoitusta Olrik erottelee niistä kolme ryhmää perustuen siihen, millaisena hahmona Loki kuvataan ja minkä jumalhahmon kanssa. Myytit muodostavat tapahtumiensa perusteella ryhmät, joista toisessa esiintyy toimijapari Óðinn-Loki ja toisessa Thór-Loki. Lisäksi oman ryhmänsä muodostavat myytit, joissa Loki esiintyy pahantahtoisena hahmona. Thórista ja Lokista kertovaan myyttiryhmään kuuluu esimerkiksi tarina Thórin vaimon Sifin hiusten leikkaamisesta Lokin toimesta, kun taas Óðinnin ja Lokin yhdistävään myyttiryhmään kuuluu muun muassa tarina siitä, miten Loki ryösti Brisngamen-korun nukkuvan Freyjan kaulalta Óðinnin käskystä. Olrikin tulkinnan mukaan useissa Thórista ja Lokista kertovissa myyteissä Loki on luonteeltaan heikko, kun taas Óðinnista ja Lokista kertovissa myyteissä Loki kuvataan viekkaana toimijana. Lisäksi Olrik jaottelee ryhmät tarinoiden esiintymien perusteella itäiseen ja läntiseen perinteeseen, jolloin myytit Thórista ja Lokista kuuluvat itäiseen perinteeseen ja myytit Óðinnista ja Lokista läntiseen perinteeseen. (Olrik 1907, 554.)

Lokin sijoittaminen samaan ryhmään keskeisen Óðinn-jumalan kanssa osoittaa Olrikin tulkinnan mukaan, että Lokilla on ollut arvostettu asema jumalten keskuudessa (Olrik 1907, 551). Thórin kanssa esiintyessään Lokin rooli on sen sijaan alisteinen ja palveleva. Olrikin mukaan tämä on eräs suurimmista ongelmista Lokin hahmon selittämisessä, sillä miten sama hahmo voi olla yhdistetty tärkeimpään jumalaan samaan aikaan kun hahmo on toista jumalaa palvelevassa asemassa? (Olrik 1907, 552–554.) Olrik ei vielä tuonut esille ajatusta Lokista tricksterinä, mutta hänen tulkinnassaan tulevat jo näkyville hahmon sisältämät ristiriitaisuudet.

Axel Olrikin anti Loki-keskusteluun oli hänen systemaattinen lähestymistapansa myytteihin ja niiden jaottelu hahmon toiminnan mukaan. Maantieteellis-historiallista menetelmää käyttäen hän oli niin sanotusti ajan hermolla hyödyntäen oppialansa viimeisintä tietoa. Jaoteltuaan Lokin esiintymisen kolmeen eri ryhmään hän tuli siihen lopputulokseen, että Lokin vanhin rooli on ollut Prometheus-tyyppiin kuuluva kulttuuriheeros, joka välittää jumalilta tietoja ja taitoja ihmiskunnalle kyseenalaisin menetelmin.

Myöhemmin Loki on ollut Skandinaviassa erityisesti Thórin seuralainen, mutta muista kulttuurikonteksteista tulleiden vaikutteiden myötä hänet on yhdistetty Óðinniin myös itäisessä perinteessä. Olrikin mukaan vanhimpaan myyttikerrostumaan kuuluu Prometheus-tyyppiin liittyvä myytti Lokin kiinniottamisesta tämän piilotellessa koskessa lohen hahmoisena kudottuaan ensin kalaverkon ja poltettuaan sen. Ryhmät Óðinn-Loki ja Thór-Loki kuuluvat yhdessä toiseksi vanhimpaan kerrostumaan, jossa Loki on sijoitettu osaksi jumalmaailmaa. Nuorin kerrostuma pahantahtoisesta Lokista on Eddojen aikainen, eikä se Olrikin mukaan enää sisällä vastaavia eepisiä piirteitä kuin varhaisemmat myyttityypit. (Olrik 1907, 581.)

Loki haltijaksi luonnonilmiöiden nimeämisen mukaan

Muutamaa vuotta myöhemmin ruotsalainen kansanperinteen tutkija Hilding Celander (1876–1965) julkaisi Lokia käsittelevän tutkimuksen nimeltään *Lokes mytiska ursprung* (1909). Celander lähestyy Lokin hahmoa kielitieteellisen menetelmän avulla käyttäen lähdeaineistonaan erityisesti myöhempiä kansansanontoja.

Näissä sanonnoissa pelloilla esiintyviä hämähäkin verkkoja kutsuttiin keskiajan jälkeen Skandinaviassa nimillä *locka-nät* tai *locka-snara*. Hämähäkin verkko ymmärrettiin kansanperinteessä haltijan tekemäksi verkoksi, sillä verkot ovat pieniä ja ne sijaitsevat haltijoiden vastuualueeseen kuuluvalla pellolla antamassa talolle vaurautta sadon muodossa. Celanderin tulkinnan mukaan tämä viittaa kansanuskomukseen *Locke*-nimisestä haltijanomaisesta hahmosta, joka olisi säilyttänyt viitteitä keskiaikaisesta Lokista. Hämähäkin verkon nimi on säilyttänyt Lokin nimen ja sen johdosta hämähäkillä ja Lokilla on yhteys toisiinsa. Näiden säilyneiden Lokisanontojen perusteella voidaan Celanderin mukaan päätellä, että Loki oli keskiajan jälkeen elävä osa kansanuskoa ja hänellä on ollut merkittävä asema kansan keskuudessa 1800-luvun lopulle asti (Celander 1909, 26, 61).

Celanderin käyttämä kielitieteellinen metodi muistuttaa Friedrich Max Müllerin ja hänen aikaistensa käyttämää metodologiaa mytologian alkuperäisimmän muodon etsimisessä. Friedrich Max Müller (1823–1900) oli ensimmäisiä tutkijoita, joka suhtautui uskonnollisiin kirjoituksiin kuin mihin tahansa tieteelliselle tutkimukselle alistettavaan kirjoitukseen. Müller tutki intialaisia vedakirjoituksia, jotka hänen opiskeluaikanaan 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla saavuttivat suuren suosion akateemisissa piireissä. Tutkijat huomasivat pian, että sanskriitin ja indoeurooppalaisten kielten välillä oli selkeitä yhtäläisyyksiä muun muassa sanojen muodoissa ja merkityksissä. Erään 1800-luvun lopulla muodostuneen yleisen teorian mukaan indoeurooppalaiset kielet polveutuivat enemmän tai vähemmän suoraan sanskriitin kielestä (Strenski 2006, 74–77).

Celander ei kuitenkaan vertaa skandinaavista aineistoa vedakirjallisuuteen, vaan Müllerin ja Celanderin välinen yhteys on havaittavissa pikemminkin filologisesta lähestymistavasta aineis-

toon, josta pyritään selvittämään alkuperäisin muoto. Müller ymmärsi myyttien olevan selityksiä luonnonilmiöille, jotka jumaluuksina seikkailivat myyteissä ilmentäen maailmankaikkeuden tapahtumia (Doty 2000, 11). Müllerin vaikutus on havaittavissa Celanderin teoriassa, jonka mukaan luonnonilmiöistä on muodostettu ihmismäisiä olentoja tai ne on selitetty näiden ihmismäisten olentojen tekosilla. Myöhemmin näille on sitten annettu jumalan asema esimerkiksi Lokin tapauksessa kohottamalla tämä muiden jumalten rinnalle häivyttäen hahmon alkuperäisen merkityksen haltijana. Celanden päätyi pitämään Lokin alkuperäisimpänä olemuksena nimenomaan haltijan hahmoa, joka olisi viikinki- ja keskiajan jälkeen säilynyt kansanperinteessä alkuperäisessä merkityksessään. Näkemystään Celanden perustelee esimerkiksi sillä, että keskiajalta säilyneissä myyteissä Loki esiintyy läheisessä yhteydessä Óðinnin ja muiden jumalien kanssa. Myöhemmissä lähteissä Loki yhdistetään jälleen ilmiöihin, jotka ovat tunnettuja myös haltijaperinteestä.

Lokin tulkinnan kehittyminen trickster-hahmoksi

Jan de Vries (1890–1964) toimi Leidenin yliopistossa germaanisen filologian ja mytologian professorina vuosina 1926–1945. de Vries lähestyy Lokin hahmoa filologisella menetelmällä tutkielmassaan *The Problem of Loki* (1933). Kuten tutkimuksen nimi antaa jo ymmärtää, de Vries ei pyrkinyt suoranaisesti palauttamaan Lokia alkuperäisimpään tai ”puhtaimpaan” muotoonsa. Sen sijaan de Vries koki tärkeimmäksi tavoitteekseen arvioida Lokin hahmoa kriittisesti pyrkien ymmärtämään hahmon kehitystä eri vuosisatoina viikinkiajalta keskiajalle. de Vries ei kuitenkaan ollut kiinnostunut Lokin hahmon kehittymisestä keskiajan jälkeen, sillä hänen mukaansa myöhempää kansanperinnettä ei tulisi käyttää perusteluna muinaisen uskonnon tutkimuksessa (de Vries 1933, 3, 5).

Uskonnollisten ilmiöiden takana olevien myyttisten perinteiden ymmärtäminen on de Vriesin mukaan tärkeämpää kuin aineiston historiallinen analyysi (de Vries 1933, 145–146). Lokin toiminnan taustalla olevat syyt vaihtelevat eikä hän useinkaan harkitse tekojensa seurauksia etukäteen. Loki ei toimi minkään yksittäisen syyn takia eikä hän aseta itseään vastahankaan jättäiläisten tai jumalten kanssa. de Vries kuvaa Lokia pikemminkin riidankylväjäksi, joka itsekin hämmästyty tekojensa laajoja seurauksia.

de Vries havaitsee myös Lokin toimivan myyteissä sekä Thórin kumppanina että Óðinnin veri-veljenä. Tämä sovinnollinen rooli on yksi Lokin ulottuvuuksista. Vastakohtana tälle puolelle ovat tarinat, joissa Loki kuvataan jumalten viholliseksi, joka tekee pahojaan aina sopivan tilaisuuden tullen ja joka lopulta koituu jumalten lopulliseksi tuhoksi. Muutos Lokin hahmossa jumalten kumppanista pahaksi olenoksi on havaittavissa vasta ajoitukseltaan myöhemmissä lähteissä, jolloin kristinusko on saavuttanut vakaamman aseman pohjoisilla alueilla. de Vries kuitenkin huomauttaa, että Lokin hahmossa on täytynyt olla lähtökohtia tällaiselle kehitykselle, jotta kehitys olisi ollut mahdollinen myöhempien vaikutteiden saavutettua pohjoisen mytografian.

Huomattavin piirre Lokissa on de Vriesin mukaan hänen ilkkurinen luonteensa. Loki on hänen mukaansa tyypillinen trickster, joka viihdyttää itseään jumalten kiusaamisella saaden aikaan joskus vakavaakin tuhoa. Loki ei tietoisesti pyri tekemään pahaa, mutta hänen hyvää tarkoittavat toimintansa välillä vain kääntyvät sellaisiksi. Loki ei ole de Vriesin mukaan kulttuuriheeros siinä mielessä, että hän valmistaisi ihmiskunnalle tarpeellisia esineitä. Hän kuitenkin varastaa

jumalallisia esineitä kuten nuoruuden omenat ja hän on myyttinen henkilö, joka keksii ihmiskunnalle hyödyllisen verkonkutomisen taidon. Nämä seikat tukevat hänen hahmonsä tulkitsemista kulttuuriheerokseksi, jonka tehtävänä on tuottaa ihmiskunnalle tai jollekin muulle taholle hyödyllisiä taitoja tai esineitä (de Vries 1933, 274).

Kulttuuriheerokset elävät usein jumalten ja demonien maailmojen välillä. Näin on myös Lokin laita, sillä hän elää sekä jättiläisten että jumalten maailmassa oman palvelijalle ja viestinviejälle tyypillisiä piirteitä. Näin on etenkin silloin, kun hän esiintyy Thórin yhteydessä. Kulttuuriheeros kuuluu maailmankaikkeuden eri alueisiin ja on dualistinen hahmo, jolle sukupuolenvaihdoskin on mahdollista. Tämä kuvaus sopii Lokiin, sillä hän esiintyy joskus myös naispuolisena hahmona synnyttäen jälkeläisiä. Mikäli Loki ymmärretään kulttuuriheerokseksi, tulevat nämä erikoislaatuiset puolet hänen hahmostaan de Vriesin mukaan selitetyiksi (de Vries 1933, 274–275).

Loki osana kolmiosaista indoeurooppalaista yhteisöä

Georges Dumézil (1898–1986) toimi indoeurooppalaisen tutkimuksen professorina. Dumézil pyrki asettamaan Lokin osaksi teoriaansa kolmiosaisesta indoeurooppalaisesta yhteiskuntajärjestyksestä. Kyseinen teoria voidaan tiivistää niin, että yleinen indoeurooppalainen ideologia polveutui proto-indoeurooppalaisesta yhteisöstä ja ideologia muodostui kolmesta periaatteesta. Nämä periaatteet ovat kosmisen ja juridisen järjestyksen ylläpito, fyysisen kyvykkyyden harjoittaminen sekä fyysisen hyvinvoinnin edistäminen (Littleton 1973, xi).

Kosmisen ja juridisen järjestyksen edustajia olivat pappisluokat, jotka olivat sosiaalisen järjestelmän huipulla. Pappisluokat esitettiin hallitsevien jumalten pareina kuten Jupiter ja Dius Fidius Roomassa ja Óðinn ja Tyr Skandinaviassa. Fyysisen kyvykkyyden edustajana toimi sotilasluokka, jonka perustehtävänä oli suojella yhteisöä tai edistää tavoitteita valloituksilla. Thór kuvasti Skandinaviassa tätä luokkaa sodanjumalana, vertautuen Marsiin ja Indraan. Fyysisen hyvinvoinnin edistäminen ruumiillistui puolestaan maanviljelijöissä. Usein tämäkin luokka kuvastui jumalten kaksinaisuutena, mutta Skandinaviassa suhde esiintyi isä-poikasuheena Freyrin ja Njördrin ilmentäessä kolmatta luokkaa. Nämä toisiinsa liittyvät sosiaalisten luokkien ja jumaluuksien ryhmät muodostivat kehyksen, jonka läpi varhaiset indoeurooppalaiset ymmärsivät maailman Dumézilin mukaan (Littleton 1973, xi–xii). Germaaniset yhteisöt eivät kuitenkaan suoranaisesti vastaa sosiaalista kolmijakoa ja heiltä puuttui esimerkiksi pappisluokka. Kuitenkin kuningasta tai päällikköä ympäröinyt nuorten miesten joukko eli *Männerbund* on voinut korvata puuttuvan pappisluokan muuta yhteisöä ylempänä olevana luokkana (Littleton 1982, 17).

Teoksessaan *Loki* (1948) Dumézil löysi useita yhtäläisyyksiä Lokin ja kaukasuslaisen osseettien kansan mytologiaan kuuluvan trickster-hahmon Syrdonin väliltä. Lokilla on alhaisempi asema aasojen joukossa kuin Óðinnilla tai Tyrillä. Näin on myös Syrdon nartesien keskuudessa (Littleton 1982, 88–89). Dumézil pyrkii osoittamaan kaukasialaisen Syrdonin ja Lokin olevan saman psykologisen idean ilmentymiä. Osseetialaisten myyttien nartet ovat legendaarinen ryhmä sankareita, jollaisia havaitaan muillakin indoeurooppalaisilla kansoilla kuten esimerkiksi Jasonin kumppanit kreikkalaisissa myyteissä tai irlantilaiset *fiannat* (Littleton 1982, 48–49).

Dumézil pyrki asettamaan trickster-hahmot Lokin ja Syrdonin kolmiosaiseen yhteiskuntajärjestelmään. Dumézil aloittaa hahmojen tarkastelemisen huomauttamalla, että ne molemmat muistuttavat babylonialaista Enkiä, useiden Pohjois-Amerikan intiaaniryhmien Kojoottia ja Polynesian Mauita. Näin ollen on vaikeaa osoittaa, että trickster olisi lähtökohdiltaan erityisesti indoeurooppalainen. (Littleton 1982, 89.)

Syrdon kuuluu Kaukasus-vuorilta kerättyyn Narten-kertomuskokoelmaan. Nartenit olivat sankareita, jotka vertautuvat käytännössä jumalhahmoihin. Syrdon eroaa muista narteneista luonteeltaan ja toimintatavoiltaan. Muut nartenit kohtelevat häntä kuin palvelijaansa, sillä Syrdon tarjoilee heille pöydässä ja toimii sekä apulaisena että lähettinä. Syrdon kykenee juoksemaan tuulen nopeudella, hän näkee menneisyyteen ja tulevaisuuteen ja hän ilmaisee itseään verballisesti erinomaisesti, minkä vuoksi muut nartenit kysyvät Syrdonilta usein neuvoa ongelmiinsa (Dumézil 1948/1959, 126–127, 129–130).

Dumézil löytää Syrdonista kaikki Lokiin viittaavat piirteet ja Lokista kaikki Syrdoniin viittaavat piirteet – siitäkin huolimatta, ettei osseeteilla ole eepoksessaan maailmanlopun kuvausta jota verrata skandinaaviseen Ragnarökiin. Skandinaavisessa mytologiassa maailmanlopun yhteyteen liittyvät tapahtumat ovat sen sijaan suuressa määrin Lokin hahmoon liittyviä. (Dumézil 1948/1959, 131.)

Dumézil sijoittaa Baldrin teorianensa ensimmäiselle periaatteelle, johon kuuluvat hallinto, uskonto ja oikeus. Baldr on Óðinnin ja Friggin poika. Frigg oli vannottanut kaikkia elementtejä olemaan vahingoittamatta Baldria, lukuun ottamatta lopulta Baldrin kuolemaksi koitunutta mistelinoksa. Baldrin kuolema on merkitykseltään yhtä suuri aasojen yhteisölle kuin mitä osseettien mytologisen hahmon Soslanin kuolema on nartenien yhteisölle (Dumézil 1948/1959, 195–196).

Myyteissä Lokia ja Syrdonia yhdistää se, että molemmat piinaavat nuorta miestä ja molemmat surmaavat toisen henkilön kautta; Loki surmaa Baldrin ja Syrdon surmaa Soslanin. Molemmat muuttavat hahmonsa suorittaakseen tappavan tekonsa. Loki muuttaa itsensä naiseksi ja tässä hahmossa saa selville mistelinoksan olevan sopiva surma-ase. Hän antaa oksan sokealle Hödrille, jotta Hödr voisi osallistua huvitukseksi tarkoitettuun leikkiin. Leikissä Baldria heittää erilaisilla esineillä, jotka eivät voi vahingoittaa tätä. Loki myös näyttää Hördille mihin suuntaan mistelinoksa tulee heittää. Syrdon muuttaa itsensä erilaisiksi esineiksi sekä vaihtaa sukupuoltaan miehestä vanhaksi naiseksi, saa tietää Soslanin salaisen haavoittuvan paikan olevan tämän jaloissa, ohjaa piikikkään pyörän ajamaan Syrdonin jalkojen yli ja lopulta katoaa tehtyään surman. Molemmat hahmot tekevät Dumézilin luonnehdinnan mukaan rikoksensa kylmän vihan vallassa ja molemmille jumalat kostavat nöyryyttävällä tavalla.

Dumézil esittää, että vaikka Lokilla ei olisikaan merkittävää mytologista tehtävää osana kolmio-osaista järjestelmää, hänellä voi olla siitä huolimatta avustava rooli mytologiassa. Dumézilin arvion mukaan sinänsä ulospäin avoimet mutta sisäisiä ristiriitoja sisältävät yhteisöt tarvitsevat Lokin ja Syrdonin kaltaista hahmoa kritisoidaan vallitsevaa järjestystä, toimien kertomusten kautta eräänlaisina paineen tasaajina. Lokin impulsiivisluontoista älykkyyttä pelätään, sillä se on tuhoavaa ja yhteisön koheesiota hajottavaa. Lokin tulee toimia jumalallisen yhteisön si-

sällä, jolloin hänen vaarallisuuttaan voidaan paremmin hallita (Frakes 1987, 476). Loki ja Syrdon saattoivat tehdä mielensä mukaan ja asettaa vallitsevan järjestyksen kyseenalaiseksi, mutta aina sen sisäpuolella, osana sitä.

Loki jungilaisena arkkityyppinä

Anna Birgitta Rooth (1919–2000) toimi Uppsalan yliopiston etnologian professorina. Laajasta akateemisesta julkaisu- ja opetustyöstä huolimatta hän ei koskaan saavuttanut kovin merkittävää asemaa ruotsalaisen tai kansainvälisen folkloristiikan kentällä. Teoksessaan *Loki in Scandianavian Mythology* (1961) hän esitti uudenlaisen tulkinnan Lokin hahmosta. Tulkintaansa hän päätyi yhdistäen tutkimuksensa pohjalle Olrikin käyttämää maantieteellis-historiallista metodia, pyrkien löytämään mahdollisimman alkuperäisen Lokin hahmon sekä myöhempien tutkijoiden käsityksiä Lokista eräänlaisena trickster-hahmona. Roothin käsitys tricksteristä on hyvin jungilainen, kuten tulemme huomaamaan.

Sigmund Freudin teoriat vaikuttivat suuresti länsimaiseen tieteelliseen ajatteluun 1900-luvun alussa, mutta mytologian tutkimukseen niitä sovelsi laaja-alaisesti vasta sveitsiläinen psykiatri Carl Gustav Jung (1875–1961). Jungin mukaan myytit ja unet paljastavat ihmisen psyyken tai sielun tilan, ja ovat osa ihmisten kollektiivista ymmärrystä. Toisin kuin Freud, Jung esitti että ihmiskunta muodostaa yhteisen alitajunnan tai objektiivisen psyyken.

Kollektiivisesta alitajunnasta kumpuavat kuvat ja symbolit saivat Jungin teoriassa nimityksen ”arkkityyppi”. Arkkityyppeihin kuuluvat muun muassa Äiti, Jumalallinen lapsi sekä Trickster. Heidän hahmonsia ilmenevät kulttuurisissa ilmiöissä, kuten kansansaduissa ja myyteissä. Jokaisella hahmolla on oma merkityksensä osana kollektiivista kulttuuria. Arkkityyppejä voidaan pitää eräänlaisina psyykkisen energian dynaamisina eli aktiivisesti toimivina yksikköinä (Doty 2000, 199–201). Jungin vaikutus näkyy voimakkaasti myös Dumézilin teoriassa. Lokista muodostuu eräänlainen psykologinen arkkityyppi tricksterinä, jota myös Syrdon edustaa. Unet ja myytit esiintyvät kaikkialla samanlaisina, sillä ihmisen psyyke on rakentunut kollektiivisesti samankaltaiseksi. Trickster-hahmo on yksi esiintymä kollektiivisessa alitajunnassa, ja arkkityyppinä se esiintyy kaikissa kulttuureissa samankaltaisena. (Doty 2000, 199.)

Roothin teorian johtopäätös on, että Loki on ennen kaikkea trickster. Trickster luo ympärilleen sekä hyviä että pahoja asioita, mikä kuuluu hahmon luontaisiin ominaisuuksiin. Erilaiset tarinat tricksteristä kertovat tavallisesti siitä, miten tricksterin monimutkainen luonne muodostui siitä miten hän luo ja järjestelee asioita. Hahmo itsessään ei luo tarinaa, vaan Roothin mukaan tarinan osat epäsuorasti tekevät keskeisestä hahmosta sellaisen kuin se on (Rooth 1961, 190–191).

Pohjois-Amerikan intiaanien käsityksen mukaan trickster-hahmot toimivat myyteissä varkaina. Rooth rinnastaa tämän ominaisuuden Lokista kertoviin myytteihin, kuten esimerkiksi Thjazi-myyttiin, jossa Loki varastaa Idunin ja tämän mukana jumalia nuorentaneet omenat. Idunin pääasiallinen tehtävä oli pitää huolta nuoruuden omenoista ja useissa lähteissä hänet mainitaan runouden jumalan Bragin vaimoksi. Roothin mukaan muinaisskandinaaviselle mytologialle on tyypillistä saattaa Loki tilanteisiin, joissa hänen täytyy luvata jotakin säilyttääkseen oman henkensä. Tämän lisäksi myyteille on yhteistä Lokin oveluuden esiintyminen niissä

ratkaisevana tekijänä. Viekkkaus korvaa fyysisen voiman käytön ja se on olennainen tekijä myyteissä, jotka kertovat ihmiskunnalle esineitä tuovasta hahmosta kuten tricksteristä tai kulttuuriheeroksesta (Rooth 1961, 189).

Rooth vaikuttaa tukeutuvan jungilaiseen myyttitutkimukseen verratessaan Lokin trickster-hahmoa maantieteellisesti kaukana sijaitsevaan pohjoisamerikkalaiseen perinteeseen tricksteereistä, ikään kuin trickster olisi yksi ihmiskunnan kollektiiviselle tajunnalle yhteisistä arkkityypeistä riippumatta ihmisyhteisöjen fyysisestä asuinpaikasta. Rooth ei pyri enää tutkimuksensa johtopäätöksissä perustelemaan tuloksiaan maantieteellisen levinneisyyden kautta vaan hän tuntuu pyrkivän selittämään Lokin hahmon ulkopuolisista vaikutteista riisutuimmassa hahmossaan.

Roothin perustelut teorialleen pohjautuvat osin samoihin aineistoihin kuin Clanderin teoria. Rooth painottaa enemmän modernia kuin varhaisempaa aineistoa teoriansa perusteina, sillä hän kokee varhaisten aineistojen kuten Eddan saaneen liikaa vaikutteita ympäröivistä kulttuureista ja kristinuskosta. Tämä tuntuu ristiriitaiselta, sillä Rooth nostaa alkuperäisen Lokin hahmon löytämisen ensisijaiseksi tavoitteekseen. Hän kokee kuitenkin löytävänsä sen modernista aineistosta, joka ajoittuu lähes tuhat vuotta viikinkiajan jälkeiseen aikaan. Toisaalta Rooth ei missään vaiheessa erityisemmin määrittele sitä, mille ajankohdalle alkuperäisin Lokin hahmo sijoittuu.

Lopuksi

Uskontohistoriallisen tutkimuksen eräs suurimmista haasteista Skandinavian kohdalla on erittäin pirstaleinen aineisto. Tutkijoiden käytössä oleva aineisto sisältää useita kerrostumia eri aikakausilta, joiden välissä saattaa olla satojen vuosien ero. Aineisto on myös hyvin muuttumaton, ja tutkija saattaa löytää paremmin vastauksia kysymyksiinsä seitsemänkymmentä vuotta sitten julkaistuista tutkimuksista kuin kolme vuotta sitten julkaistuista, mikäli samaa kysymystä on käsitelty harvoin tutkimuksen parissa.

Lähdeaineiston luonteesta johtuen tutkijoiden omaksumat teoriat vaikuttavat suuresti hahmon tulkintaan eri aikakausina. Lokin matka lähes mekaanisen luokittelun kohteesta tricksteriksi kesti vajaan kuusikymmentä vuotta, joiden aikana muu humanistinen tutkimus löysi uudenlaisia tapoja tulkita ihmisen käyttäytymistä ja ajatusmallien rakentumista.

Olrikin käyttämä maantieteellinen jaottelu ei yksinään vielä kerro Lokin merkityksestä myyttejä ymmärtäneelle ja käyttäneelle yhteisölle. Toisaalta hänen menetelmänsä noudattaa tilastollista jaottelua, mikä on vaihe, joka jokaisen skandinaavisen mytologian tutkijan täytyy vielä nykyäänkin käydä läpi lähdeaineiston parissa ennen kuin voi siirtyä seuraavaan vaiheeseen eli aineiston tulkintaan.

Clanderin tulkinta Lokista asetti kyseisen hahmon kansanperinteen keskelle osaksi skandinaavisen maanviljelijän arkea. Luonnonilmiöitä tulkittaessa erilaiset yksityiskohdat tulkittiin usein enemmän tai vähemmän tosissaan haltijoiden tai maahisten tekemiksi. Clanderin teoriaa arvioitaessa ei voida täysin sivuuttaa sitä mahdollisuutta, että haltijan Locke-nimitys olisi sattumaa. de Vriesin tavoite nähdä Loki moniulotteisena, eri aikakausina syntyneenä hahmona

olisi kenties lähimpänä 2010-luvulla tehtyä skandinaavisen mytologian tutkimusta, jossa pyritään ottamaan huomioon niin kielitieteellinen, maantieteellinen kuin arkeologinenkin tutkimus teorian muodostuksessa.

Esittelemäni tutkijat ovat keskittyneet Lokista kertovien myyttien yksityiskohtiin perustellessaan havaintojaan. Esimerkiksi Snorri Sturlusonin 1200-luvulla kirjoittaman Eddan pergamenttisivuilla kerrotaan, miten Loki kutoi verkon ennen kuin muuttui loheksi ja sukelsi koskeen piilottelemaan Thórilta. Tämä yksityiskohta on kiinnittänyt erityisesti Roothin huomion, sillä hänen mukaansa Lokin kutoma verkko on ensimmäinen ihmiskunnan verkko, ja koska Loki on sen kutonut, on Lokin alkuperäinen merkitys mahdollisesti ollut kulttuuriheerosmainen trickster.

Toinen esimerkki yksityiskohdasta on niin ikään Snorrin ylöskirjaama kertomus Lokista Baldrin surmaajana, joka on kiehtonut erityisesti Dumézilia, sillä kertomus tukee hänen teoriaansa Lokista Syrdonin skandinaavisena vastineena. Jotta Dumézilin teoria kaikille indoeurooppalaisille yhteisölle yhteisestä kolmiosaisesta yhteiskuntajärjestelmästä olisi ollut vedenpitävä, oli kertomus Baldrista merkittävässä osassa samankaltaisuutensa vuoksi. Dumézil myönsi itsekin, että hän ei ole kyennyt selittämään Lokin hahmoa kokonaisuudessaan, mutta myöhempi tutkimus, joka yhdistäisi muun muassa psykoanalyttista tulkintaa, voisi kertoa paljon uutta Lokin merkityksestä ja asemasta.

Teorioita yhdistää ajatus mytologisten runojen taustalla olevista yhteneväisestä mytologisesta järjestelmästä. Säilynyt aineisto on hyvin fragmenttista, joten on aiheellista kysyä, voiko pelkästään sen perusteella päätellä yhteneväisen yleisskandinaavisen mytologian olleen olemassa. Lokin hahmo ei välttämättä ole missään historian vaiheessa ollut yksiselitteinen ja staattinen, vaan se on voinut muokkaantua kulloisenkin myytin mukaiseksi, etenkin kun hahmon taustalla ei ole ollut sitä määrittelevää kulttia.

Selvittämällä tutkijoihin vaikuttaneita ajatuksia ja aatteita voidaan paremmin ymmärtää heidän teorianmuodostustaan. Lokin hahmo on jo itsessään ristiriitainen ja luokituksia pakeneva. Kukin aikakausi muodostaa Lokista oman teoriansa, johon vaikuttaa aikakauden yleinen tieteellinen ilmapiiri ja keskusteluympäristö eikä lopullista totuutta Lokin hahmon merkityksestä tulla luultavasti koskaan saavuttamaan. Toisaalta juuri hahmon ristiriitaisuus eri lähteissä tarjoaa tutkijoille mielenkiintoisen haasteen ja mahdollisuuden soveltaa omaa teoreettista viitekehystä kyseiseen hahmoon ja yleisemmin viikinkiaikaisen skandinaavisen mytologian tutkimukseen. Kuten vaateteollisuudessa, myös tieteellisessä tutkimustyössä on erilaisia muotivirtauksia, jotka palaavat uudelleen ja uudelleen pinnalle hieman varhaisesta versiostaan muunneltuina.

Tässä artikkelissa olen käsitellyt uskontohistoriallista tutkimusta Skandinavia maantieteellisenä alueena, käyttäen esimerkkinä Lokin hahmoa. Tutkimushistorian kriittinen analyysi antaa joskus enemmän vastauksia lähdeaineistosta kuin mihin lähdeaineisto itse kykenee. Marvel-sarjakuvien ja niiden filmatisointien myötä Lokin hahmo on ajankohtainen vielä tänäkin päivänä kokien uutta tuleamista internetin fanikulttuurin myötä. Myös meidän aikamme tarvitsee omat tricksterinsä niin tutkimuksen kuin populaarikulttuurin puolella.

Kirjallisuus

Doty, William G.

2000 *Mythography. The Study of Myths and Rituals*. Alabama: The University of Alabama Press.

Dumézil, Georges

1948/1959 *Loki*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Celander, Hilding

1909 Lockes mytiska ursprung. *Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar: 1907–1909*, 18–140.

Frakes, Jerold C.

1987 Loki's Mythological Function in the Tripartite System. *Journal of English and Germanic Philology* 86(4): 473–486.

Krohn, Kaarle

1971 *Folklore Methodology: Formulated by Julius Krohn and Expanded by Nordic Researchers*. Publications of the American Folklore Society, Bibliographical and special series; vol. 21. Austin: University of Texas Press.

Littleton, C. Scott

1982 *The New Comparative Religion: an anthropological assessment of the Theories of Georges Dumézil*. Berkeley: University of California Press.

Littleton, C. Scott

1973 Introduction. – Georges Dumézil, *Gods of the Ancient Northmen*, Part I, ix–xviii. Berkeley: University of California Press.

Niemi, Akusti, R.

1929 *Runontutkimuksemme metodeista*. Helsinki: WSOY.

Olrik, Axel

1907 Myterne om Loke. *Maal og mine*, 548–593. Festschrift til H. F. Feilberg.

Rooth, Anna Birgitta

1961 *Loki in Scandinavian Mythology*. Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska vetenskaps-samfundet i Lund, 61. Lund: C. W. K. Gleerup.

Strenski, Ivan

2006 *Thinking about Religion. An Historical Introduction to Theories of Religion*. United Kingdom: Blackwell Publishing Ltd.

Sullivan, Lawrence E.

2005 Trickster: An Overview. – Jones, Lindsay (toim.) *Encyclopedia of Religion*, vol. 14. Detroit: Macmillan Reference USA.

Vries, Jan de

1933 *The Problem of Loki*. FF Communications. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.